

ΤΑΣΟΣ ΜΠΟΥΓΑΣ, Κρήτη

Ο NIETZSCHE ΚΑΙ Η ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ*

Ἐπιβάλλεται νὰ προταχθοῦν τῆς ἀνάπτυξης τοῦ θέματος μερικὲς εἰσαγωγικὲς διευκρινίσεις, ποὺ ἀφοροῦν τὸ περιεχόμενο τῶν χρησιμοποιούμενων ἐννοιῶν καὶ τῇ θεματικῇ διάρθρωση τῆς παρούσας μελέτης.

Μὲ τὸν ὄρο *ἐκκοσμίκευση τοῦ κόσμου* (*Verweltlichung der Welt*) ἐννοῶ τὴν πολιτιστικὴ καὶ κοσμοθεωρητικὴ ἐκείνη ἐξέλιξη, ποὺ συνδέεται μὲ τὴν κατάρρευση τῆς κλασικῆς μεταφυσικῆς καὶ τὴν ὑπονόμευση τοῦ *ἐπέκεινα*, τοῦ *ἄλλου κόσμου*, ἐξέλιξη ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ταύτιση καὶ σύμπτωση τοῦ κόσμου μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἐκκοσμίκευση σημαίνει κατὰ συνέπεια τὴν ἐπανάκτηση τῆς ἐνδοκοσμικότητας τοῦ κόσμου¹, δηλ. τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου ὡς ἀποκλειστικὰ ἐνδοκοσμικῆς πραγματικότητας, χωρὶς ὑπερκοσμικὲς ἢ μετακοσμικὲς διαστάσεις, μὲ ἄλλες λέξεις τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐμπειρικῆς σύστασης τοῦ κόσμου ὡς τῆς μοναδικῆς του πραγματικότητας. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἓνα τεράστιας σημασίας πολιτιστικὸ φαινόμενο τῶν νεώτερων χρόνων, γιὰ μιὰ ριζικὴ μεταβολὴ στὴν παραδοσιακὴ σύλληψη τοῦ κόσμου ποὺ προκάλεσαν ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τῆς νεώτερης ἐπιστήμης καί, σὲ στενὴ συνάρτηση μαζί της, ἡ διάβρωση τοῦ θρησκευτικοῦ κοσμοειδώλου.

Τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης ἐπιχειρεῖ νὰ διαγράψει τὰ γενικότερα θεωρητικὰ πλαίσια τοῦ προβληματισμοῦ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐκθέσει τὰ δεδομένα του· τὸ δεῦτερο μέρος ἀσχολεῖται μὲ τὸ συγκεκριμένο ἐρώτημα: *ποιὰ ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ Nietzsche στὴν κοσμοθεωρητικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ;*

* Ἑλληνικὴ διασκευή ἀνακοίνωσης στὸ Διεθνὲς Συμπόσιο *Θέματα ἐπικαιρότητας τοῦ Nietzsche (Fragen der Aktualität Nietzsches)* ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸ Dubrovnik τῆς Γιουγκοσλαβίας ἀπὸ 5 ὡς 15.4.1983. Τίτλος τοῦ γερμανικοῦ κειμένου: *Nietzsche und die Verweltlichung der Welt*.

1. Πβ. Karl Löwith, *Nietzsche et sa tentative de récupération du monde*. In: *Nietzsche. Cahiers de Royaumont, Philosophie* no. VI, Paris, Éditions de Minuit, 1967, σσ. 45-84. Τοῦ ἴδιου, *Sämtliche Schriften*, Bd. I, J. B. Metzler, Stuttgart 1981, σ. 45. Τοῦ ἴδιου, *Nietzsches Vollendung des Atheismus*. In: *Nietzsche. Werk und Wirkungen*. Hrsg. von Hans Steffen Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1974, σσ. 7-18. Eugen Fink, *Nouvelle expérience du monde chez Nietzsche*. In: *Nietzsche aujourd'hui?* vol. 2 (Passion), Paris 10/18, 1973, σσ. 345-364. Norman Palma, *Nietzsche et le devenir du monde*, ὁ.π., σσ. 371-386.

I

Είναι κοινός τόπος ή διαπίστωση, πώς ο άνθρωπος αυτοκατανοήθηκε ανέκαθεν σε μιάν αδιάλειπτη αντιμέτρηση με τον κόσμο, πώς δὲν ἀπόκτησε τὴν ταυτότητά του παρὰ μέσα ἀπὸ τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου ὡς ἀνυπέρβλητης ἀντίθεσης καὶ συνάμα ἀναγκαίου συστήματος ἀναφορᾶς τῆς ἀνθρώπινης πραγματικότητας. Σ' αὐτὴ τὴν ἀντιπαράθεση καὶ ἀλληλεξάρτηση κόσμου καὶ ἀνθρώπου κατακτῆθηκαν ἡ «ἀνθρωπότητα» τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ «κοσμικότητα» τοῦ κόσμου ὡς ἀλληλένδετες ὄντολογικὲς ἐτερότητες. Ἡ διαφοροποίηση αὐτῆς κόσμου καὶ ἀνθρώπου, ἓνα ἀνυπολόγιστων συνεπειῶν γεγονὸς στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἀπαρχὴ τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἰδιαίτερη σπουδαιότητα τῆς προσωκρατικῆς σκέψης ἔγκειται στὸ ὅτι συνέλαβε γιὰ πρώτη φορὰ καὶ διατίπωσε τὸ κοσμολογικὸ πρόβλημα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς λύσεις ποὺ τοῦ ἔδωσε καὶ ποὺ ἦταν συνάρτηση τῶν ἀκόμα διστακτικῶν μεθόδων καὶ τῶν ἀνεπαρκῶν ἐννοιολογικῶν τῆς μέσων. Ἡ μυθικὴ κοσμοερμηνεία δὲν ἀποχώρισε καὶ δὲν ἀνεξαρτοποίησε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν κόσμο, ἀλλ' ἀντίθετα προσπάθησε νὰ τὸν κατανοήσῃ στὰ πλαίσια τοῦ κοσμικοῦ ὅλου ὡς ἀναπόσπαστο, ὁμοούσιο στοιχεῖο του: γιὰ τὸ μῦθο δὲν ὑπάρχει ὄντολογικὴ ρωγμὴ ἀνάμεσα στὸν κόσμο καὶ τὸν ἄνθρωπο. Πρώτη ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία εἰσήγαγε τὴν τομὴ κόσμου - ἀνθρώπου, χάρις στὴν ὁποία ὁ κόσμος ἔγινε *γινγνωσκόμενο ἀντικείμενο* καὶ ὁ ἄνθρωπος *γιννῶσκον ὑποκείμενο*. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τῆς *ἐξαντικειμενίκευσης τοῦ κόσμου* καὶ τῆς *ἐξυποκειμενίκευσης τοῦ ἀνθρώπου* ἦταν ἡ ἰδρυτικὴ πράξις τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία ἔθεσε τὸ ἐρώτημα τῆς προέλευσης τῶν ὄντων, τῆς ἰδρυτικῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς, ἐγχείρημα ποὺ ἀνήγαγε τὸν ἐρωτῶντα σὲ ταξιθετοῦν μέγεθος καὶ τὸ ἐρωτώμενο σὲ ἀντικειμενικὴ ὁλότητα. Αὐτὴ ἡ ἀντιπαράθεση κόσμου καὶ ἀνθρώπου ἔθεσε σὲ κίνηση τὴ λειτουργία τῆς γνώσης.

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι σ' αὐτὴ τὴν «προβληματοποίηση» τοῦ ὑπαρκτοῦ προηγήθηκε τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν κόσμο καὶ ἀκολούθησε τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸν ἄνθρωπο: ἡ ἰωνικὴ *κοσμολογία* προετοίμασε τὸ δρόμο τῆς κλασικῆς *ἀνθρωπολογίας*. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ δίνει τὴν ἐντύπωση πὺς ὁ ἄνθρωπος δὲν μποροῦσε νὰ φτάσῃ στὸν ἑαυτὸ του παρὰ ἔμμεσα, δηλ. μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ κοσμικοῦ τοῦ ἀντι-κειμένου, πὺς δὲν μποροῦσε νὰ συλλάβῃ τὴν ὑποκειμενικότητά του παρὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ κόσμου: ἡ ἀνθρώπινη *ταυτότητα* κατακτῆθηκε μέσα ἀπὸ τὴν κοσμικὴ *ἐτερότητα*.

Πὺς, ὅμως, θεωρήθηκε καὶ ἀποτιμήθηκε ὁ κόσμος καθ' ἑαυτόν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἄμεσο συσχετισμὸ του μὲ τὴν ἀνθρώπινη πραγματικότητα;

Μποροῦμε νὰ διακρίνομε στὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ δυτικοῦ χώρου,

ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὥς τοὺς νεώτερους χρόνους, τρεῖς ἐξελικτικὲς περιόδους, τρεῖς μεγάλες χρονικὲς φάσεις σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐξήγηση τοῦ κόσμου:

1) τὴν ἀρχέγονη *κατάφαση τοῦ κόσμου* στὴν ἐνδοκοσμικὴ του πραγματικότητα, ποὺ διακήρυξε ἡ ἰωνικὴ φιλοσοφία·

2) τὸν λεγόμενο *διπλασιασμό τοῦ κόσμου*, ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ πλατωνικο-χριστιανικὴ κοσμοερμηνεία καὶ ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἰσοδυναμεῖ μὲ *ἄρνηση τοῦ κόσμου*, καὶ

3) τὴν *ἐπανακατάφαση καὶ ἐπανάκτηση τῆς κοσμικότητας τοῦ κόσμου*, αὐτὸ ποὺ ἀποκάλεσα *ἐκκοσμίκευση τοῦ κόσμου*, ἡ ὁποία, ξεκινώντας μὲ τὴν Ἀναγέννηση, ἐπιβλήθηκε στοὺς νεώτερους χρόνους. Αὐτὴ ἡ ἐπανάκτηση τῆς κοσμικότητας τοῦ κόσμου εἰσάγει στὸ δυτικὸ πολιτισμὸ τὴ μεταχριστιανικὴ ἐποχή.

Σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα αὐτό, τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ἀκολοίθησε στὴν ἐξήγηση τοῦ κόσμου μιὰ κυκλικὴ τροχιά μὲ τρεῖς σταθμούς: *κατάφαση - ἄρνηση - ἐπανακατάφαση τοῦ κόσμου*, τροχιά τῆς ὁποίας τὸ τελευταῖο στάδιο δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ παρὰ ἐπιστροφή στὴν ἀφετηρία τῆς κοσμοερμηνείας.

Τὰ τρία αὐτὰ «κοσμοεἰδῶλα» θὰ πρέπει νὰ γίνουν ἀντικείμενο διεξοδικότερης θεώρησης.

* * *

Α. Κύριο μέλημα τῆς *ἰωνικῆς κοσμολογίας* ἦταν νὰ ἀναγάγει τὴν ὁλότητα τοῦ κοσμικοῦ εἶναι σὲ ἓνα ἀρχέγονο ἐνδοκοσμικὸ στοιχεῖο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προῆρθε καὶ χάρη στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ: σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ μυθικο-θρησκευτικὴ ἀντίληψη, ἡ *ἀρχή* τῶν Ἰόνων φιλοσόφων δὲν εἶναι ἐξω- ἢ ὑπερκοσμικῆς, ἀλλὰ ἐνδοκοσμικῆς ὕφης. Γιὰ τὴν ἰωνικὴ φιλοσοφία, ὁ κόσμος εἶναι μιὰ κλειστὴ στὸν ἑαυτὸ τῆς ὁλότητα καὶ πρέπει γι' αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ στὴν ἐνδοκοσμικὴ τῆς αὐτάρκεια. Κατὰ συνέπεια ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μέσα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. Ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῆς ἰωνικῆς αὐτῆς κοσμοερμηνείας, ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀποτελεῖ *κατάφαση τοῦ κόσμου*, εἶναι ὁ Ἡράκλειτος. Ἡ ἰδιαίτερη ἀναφορά στὴν ἡρακλείτεια κοσμολογία ἱπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἐπανεμφάνιση καὶ ἀναδιατύπωσή της στὴ νιτσεϊκὴ φιλοσοφία.

Ὁ Ἡράκλειτος διακηρύσσει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸν ἀδημιούργητο καὶ ἀδιάφθορο χαρακτήρα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ «θεότητά» του ἢ, σὲ μιὰν ἰσοδύναμη διατύπωση, τὴν «κοσμικότητα τοῦ θεοῦ». Τὴν ἡρακλείτεια κοσμοαντίληψη συνοψίζουν τὰ ἀκόλουθα ἀποσπάσματα:

Ἄπ. 30: «Κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἀπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν αἰεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ αἰεῖζων, ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα».

Ἀπ. 88: «Ταὐτό τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηκὸς καὶ ἐγρηγορὸς καὶ καθεῦδον καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα ἐκεῖνά ἐστι κάκεῖνα πάλιν μεταπεσόντα ταῦτα».

Ἀπ. 67: «Ὁ Θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός, ἀλλοιοῦται δὲ ὅκωσπερ πῦρ, ὅποταν συμμιγῇ θυώμασιν, ὀνομάζεται καθ' ἡδονὴν ἐκάστου».

Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι στὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ διατυπώνεται ὁ ἐνδοκοσμισμὸς (Weltimmanentismus) ἢ, ἀκόμα, ὁ ἀθεϊσμὸς τοῦ Ἡρακλείτου. Αὐτὸ σημαίνει: Ὁ κόσμος γιὰ τὸν Ἡράκλειτο ἔχει μιὰν αἶδία καὶ ἀέναη ὑπαρξή, εἶναι δηλ. μιὰ ἀνώλεθρη, ἀναρχὴ καὶ ἀτελεύτητη πραγματικότητα, ποὺ δὲν παραπέμπει κατὰ συνέπεια σὲ καμιὰν ὑπερβατικὴ ἀρχή, ποὺ θὰ ἦταν ἡ ὀντολογικὴ καὶ χρονικὴ τοῦ αἰτία. Αὐτὸς ὁ ἕνας καὶ μοναδικὸς κόσμος εἶναι τὸ ἀνυπέρβλητο παμπεριέχον ὅλων ἀνεξαίρετα τῶν ἐκφάνσεών του, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ πρακτικὰ ἀναρίθμητοι, στὴν πραγματικότητα ὅμως πεπερασμένου ἀριθμοῦ σχηματισμοὶ καὶ συνδυασμοὶ τῶν ἀμετάβλητων στοιχείων του. Σταθερότητα καὶ μεταβολή, ἡρεμία καὶ κίνηση, εἶναι καὶ γίνεσθαι, ἐνώνονται ἔτσι καὶ συνυπάρχουν στὴν ἀντιθετικότητά τους ὡς οὐσιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχέγονης φύσης τοῦ κόσμου, ποὺ συνιστᾷ τὴ μόνη ὑπάρχουσα πραγματικότητα.

Ἄν τέτοια εἶναι ἡ φύση τοῦ κόσμου, τότε ὁ ὅρος Θεὸς δὲν δηλώνει μιὰν ὑπερκοσμικὴ ὄντοτητα —ἀφοῦ ὁ κόσμος εἶναι ἡ ἐνότητα ὅλων τῶν συλληπτῶν δυνατοτήτων τοῦ εἶναι—, ἀλλ' εἶναι μονάχα ἓνα ἄλλο ὄνομα, ἓνας ἄλλος προσδιορισμὸς τῆς ἐγγενοῦς δυναμικότητος τοῦ κόσμου, ἡ ἐνδοκοσμικὴ νομοτέλεια ποὺ διέπει τὴ λειτουργία τοῦ κόσμου: ὁ θεὸς τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ὁ κοσμικὸς νόμος, ὁ Λόγος. Ἡ ἡρακλείτεια αὐτὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ σχέση κόσμου - θεοῦ δὲν πρέπει νὰ κατανοηθεῖ πανθεϊστικὰ ἢ πανενθεϊστικὰ, μὲ τὴ σημασία τοῦ ἐκμηδενισμοῦ τοῦ κόσμου μέσα στοὺς κόλπους τῆς θεότητος. Ἡ ἡρακλείτεια κοσμοαντίληψη δὲν εἶναι ἀκοσμισμὸς, μὲ τὴ σημασία ποὺ ἔδωσε στὸν ὅρο ὁ Ἐγελος, χαρακτηρίζοντας τὴ διδασκαλία «Deus sive natura» τοῦ Σπινόζα², ἀλλὰ ἐνδοκοσμισμὸς: ὁ Θεὸς γιὰ τὸν Ἡράκλειτο εἶναι μιὰ ἐκφανση τοῦ κόσμου.

* * *

B. Ὁ πλατωνισμὸς ἀντιπροσωπεύει μιὰ ριζικὴ τομὴ στὴν ἱστορία

2. «Der Mensch soll alles auf Gott zurückführen, Gott ist Eines in Allem; so ist der Spinozismus Akosmismus» (G.W.F. Hegel, *Werke in zwanzig Bänden*, Suhrkamp Verlag, Theorie Werkausgabe, Frankfurt a/Main 1971, Bd. 20, σ. 191).

τῆς κοσμοερμηνείας. Ἡ ἰωνικὴ κατανόηση τοῦ κόσμου, ποὺ ἀνήγαγε τὴν ὁλότητα τοῦ ὄντος στὴν ἐνδοκοσμικὴ του πραγματικότητα, ἐγκαταλείπεται τώρα πρὸς ὄφελος μιᾶς ἄλλης σύλληψης τοῦ πραγματικοῦ, ἡ ὁποία διαλύει τὸ «ἐνθάδε» τοῦ κόσμου σὲ ἓνα «ἐπέκεινα», ποὺ συνιστᾷ τὴ μόνη ἀληθινὴ μορφή τοῦ εἶναι: ὁ *ἰδεατὸς χαρακτήρας* τοῦ κόσμου εἶναι γιὰ τὸν πλατωνισμό ἡ μόνη του πραγματικότητα.

Ὁ Πλάτωνας, εἰσάγοντας τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸν *αἰσθητὸ* καὶ τὸν *ὑπεραισθητὸ* κόσμο, ἀνάμεσα στὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων καὶ τὸν κόσμο τῶν ἰδεῶν, προκάλεσε τὸ *διχασμὸ* (*Entzweiung*) μὲ τὴ διπλὴ σημασία τῆς διαίρεσης καὶ τῆς διένεξης ἢ, καλύτερα, τὸ *διπλασιασμὸ τοῦ κόσμου* (*Verdoppelung der Welt*): Πάνω ἀπὸ τὰ πράγματα τῶν αἰσθήσεων, τὸν κόσμο τῆς ἐμπειρίας, βρίσκονται οἱ *ιδέες*, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ «εἶδος» καὶ τὸ «παράδειγμα» τῶν αἰσθητῶν ὄντων καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἀληθινὸ εἶναι. Τὰ αἰσθητὰ πράγματα δὲν εἶναι παρὰ «ἔκτυπα» καὶ «εἰδῶλα», ἀντανεκλάσεις τῶν ἰδεῶν. Ἔτσι, ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων ὑποβιβάζεται σὲ ἀπλὴ ἐκφανση καὶ ἀμυδρὴ εἰκόνα τῶν ἰδεῶν, ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας μεταβάλλεται σὲ «φαινόμενο» στερημένο ἰδιαίτερου εἶναι, δηλ. σὲ μιὰ πραγματικότητα ποὺ αἰωρεῖται ἀνάμεσα στὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι. Τὰ πράγματα τῶν αἰσθήσεων ἀποκτοῦν τὸ φαινομενικὸ αὐτὸ εἶναι μὲ τὴ λειτουργία τῆς *μέθεξης*, τῆς μετοχῆς τους στὰ αἰώνια πρότυπα, τὶς ἰδέες.

Αὐτὸς ὁ διχασμὸς ἢ διπλασιασμὸς τοῦ κόσμου ἀπογύμνωσε κι ἀποξένωσε τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὸ ἀληθινὸ της περιεχόμενο πού, αὐτονομούμενο, προβλήθηκε κατόπιν σ' ἓνα φανταστικὸ οὐράνιο βασίλειο, γιὰ ν' ἀποκτήσει ἀνεξάρτητη ὑπόσταση καὶ νὰ γίνεῖ ὁ ἰδεατὸς κόσμος. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μετατοπίστηκε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ὑλικὸ σὲ ἓναν αὔλο κόσμο ποὺ κατανοήθηκε ὡς ἡ ἀληθινὴ του πατρίδα, δηλ. ὡς ἐνσάρκωση τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν ἐλπίδων του.

Αὐτὴ ἡ αὔλοποίηση καὶ ἀποπνευμάτωση τοῦ κόσμου ἦταν στὸ βάθος *ἄρνηση τοῦ κόσμου*. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστά του ἐτυμολογικὰ λογοπαίγνια, ὁ Πλάτωνας χαρακτηρίζει τὸ σῶμα ὡς «σῆμα», δηλ. τάφο τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ τελευταία αὐτὴ πρέπει νὰ ἀπελευθερωθεῖ³. «Ὁ Πλάτωνας εἶναι ἄνανδρος μπροστὰ στὴν πραγματικότητα — *συνεπῶς* καταφεύγει στὸ ἰδεῶδες», παρατηρεῖ ὁ Nietzsche στὸ *Λυκόφως τῶν εἰδῶλων*⁴. Ὁ Ἀριστοτέλης ξεκινώντας ἀπὸ τὴ δική του «ρεαλιστικὴ» κατανόηση τοῦ πραγματικοῦ, ὑπέβαλε στὴ *Μεταφυσικὴ* του τὴν πλατωνικὴ θεωρία τῶν ἰδεῶν σὲ μιὰν ἐξουθενωτικὴ κριτικὴ, χαρακτηρίζοντας τὸ «χωρισμὸ» καὶ «διπλασιασμὸ»

3. «Καὶ γὰρ σῆμά τινές φασιν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι» *Κρατ.* 400 c. Πβ. *Γοργ.* 493 a.

4. «Plato ist ein Feigling vor der Realität — folglich flüchtet er ins Ideal» Götzen -

αὐτὸ τοῦ κόσμου ὡς ἀπλή ποιητικὴ μεταφορὰ καὶ καθαρὸ φληνάφημα: «Τὸ δὲ λέγειν παραδείγματα αὐτὰ εἶναι (sc. τὰ εἶδη) καὶ μετέχειν αὐτῶν τᾶλλα κενολογεῖν ἐστὶ καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς»⁵.

Ὁ Πλάτωνας ἦταν, λοιπόν, ὁ ἐπινοητὴς καὶ θεμελιωτὴς τῆς θεωρίας τῶν δύο κόσμων, ποὺ σημάδεψε ἔκτοτε βαθιὰ τὴν κατανόηση τῆς πραγματικότητας. Εἰσήγαγε στὴ φιλοσοφία τὴ *δυναρχία* (Dualismus) ποὺ εἶχε βαρεῖες ἐπιπτώσεις ὄχι μονάχα ἀπὸ μεταφυσικὴ, ἀλλ' ἀκόμη καὶ γνωσιοθεωρητικὴ καὶ ἠθικὴ ἄποψη σὲ ὁλόκληρὴ τὴ δυτικὴ κοσμοθεωρία ὡς τοὺς νεώτερους χρόνους. Τὰ μεγάλα θέματα τῆς «αἰώνιας» φιλοσοφίας» (philosophia perennis), ποὺ διατυπώθηκαν σὲ ἀντιθετικὰ ζεύγη ὅπως *θεὸς καὶ κόσμος, πνεῦμα καὶ ὕλη, ψυχὴ καὶ σῶμα, καλὸ καὶ κακό, ἐλευθερία καὶ ἀναγκαιότητα*, ἔχουν τὶς ρίζες τους στὸ μεταφυσικὸ αὐτὸ δυϊσμὸ πλατωνικῆς προέλευσης.

Ὁ χριστιανισμὸς παρέλαβε καὶ ἀνασημασιοδότησε τὴν πλατωνικὴ θεωρία τῶν δύο κόσμων: στὴ θέση τοῦ πλατωνικοῦ εἶναι τοποθετεῖται τώρα ὁ βιβλικὸς θεός, δηλ. ἡ ἀφηρημένη ἔννοια ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἓνα προσωποποιημένο ὄν, ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν ἐπικαλύπτεται ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἡ φιλοσοφικὴ μυθολογία ἐκτοπίζεται ἀπὸ μιὰ θρησκευτικὴ μυθολογία. Ὡστόσο, μὲ τὴ φαινομενικὴ αὐτὴ «συγκεκριμενοποίηση» τῶν πλατωνικῶν ἀφαιρέσεων, ὁ χριστιανισμὸς δὲν ἔφερε πιὸ κοντὰ στὸν ἄνθρωπο τὸν ὑπέρκосμο· ἀντίθετα, μετατόπισε ἀκόμη πιὸ ἀποφασιστικὰ τὸ βάρος τῆς πραγματικότητας στὸ ἐπέκεινα, ποὺ θεωρήθηκε σὰν ἡ ἀποκλειστικὴ πατρίδα τοῦ ἀνθρώπου, ἀπομακρύνοντας ἔτσι ἀκόμη πιὸ πολὺ τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὴ γῆ. «Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»⁶, διακήρυξε ὁ Χριστός. Ὁ χριστιανισμὸς κατανόησε τὸν ἐπίγειο βίον σὲ ὀξεῖα ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν οὐράνια μακαριότητα ὡς «κοιλιάδα δακρύων», δηλ. ὡς μιὰ μορφὴ μὴ-εἶναι, ποὺ θὰ καταργηθεῖ στὸ τέλος τῆς ἱστορίας μὲ τὴν ἐσχατολογικὴ πλήρωση τοῦ κοσμικοῦ χρόνου. Στὴν 4. *θέση* γιὰ τὸν *Feuerbach* —ἀπ' ὅπου, ἄλλωστε, δανείζομαι τὸν ὅρο «διπλασιασμὸς τοῦ κόσμου» (Verdoppelung der Welt)—, ὁ Marx κάνει λόγο γιὰ τὴ «θρησκευτικὴ αὐτοαλλοτρίωση» (religiöse Selbstentfremdung) τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὸ κοσμικὸ θεμέλιο τοῦ ὁποῖου ἀποσπᾶται ἓνα τμῆμα καὶ προβάλλεται στὰ σύννεφα ὡς ἀνεξάρτητο βασίλειο⁷. Ἡ θρη-

Dämmerung. *Was ich den Alten verdanke*, Friedrich Nietzsche, *Werke in drei Bänden*, Hrsg. von Karl Schlehta, Carl Hanser Verlag, München 1960, Bd. II, 1029).

5. *Μετ.* A 9, 991 a, 20-22. Πβ. ἐπίσης *Μετ.* A 6, M 9.

6. *Ἰωάν.* 18, 36.

7. *Karl Marx*, *Werke in sechs Bänden*, Hrsg. von Hans-Joachim Lieber und Peter Furth, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1975, Bd. II, 2. Πβ. Ludwig Feuerbach: «Das göttliche Wesen ist nichts anders als das menschliche Wesen oder besser:

σκεία είναι για τον Marx ή «ίερή μορφή της ανθρώπινης αυτοαλλοτρίωσης»⁸, μια «άντιστραμμένη συνείδηση του κόσμου»⁹.

Ἡ ἄρνηση τοῦ κόσμου, ποὺ ἐγκαινίασε ὁ πλατωνισμός, ὀξύνθηκε στὸ χριστιανισμό για νὰ πάρει τὴν ἀκραία μορφή τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ τῆς καταδίκης τῆς ὑλικῆς πραγματικότητας. Τὸ ἀσκητικὸ ἰδεῶδες, ποὺ προβλήθηκε ὡς ἡ ὑψιστή πραγματοποίηση τοῦ χριστιανικοῦ τρόπου ζωῆς, εἶναι στὴν ἐσώτατη φύση τοῦ *contemptio mundi*, περιφρόνηση τοῦ κόσμου.

Ὁ χριστιανισμός ἐπέφερε καὶ μιὰν ἄλλη ἀλλαγὴ στὴν πλατωνικὴ κοσμοερμηνεία, ἀνασημασιοδοτώντας τὴν ὀντολογία σὲ ἠθική: ὁ «φαινομενικὸς κόσμος» τῆς γήινης ὑπαρξῆς εἶναι τὸ ἐνδιαίτημα τῆς ἁμαρτίας, ἐνῶ ὁ «ἀληθινὸς κόσμος» τῆς οὐράνιας βασιλείας εἶναι ἡ ἐσχατολογικὴ ἀπόληξη καὶ ἐπιβράβευση τοῦ ἐνάρετου, θεάρεστου βίου. Ὑστατος στόχος τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας εἶναι γι' αὐτὸ ὅχι ἡ γνωστικὴ σύλληψη τοῦ «ἀληθινοῦ» κόσμου μὲ τὸν διασκεπτόμενο λόγο, τὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό, τὴ διά-νοια, ἀλλὰ ἡ μετοχὴ σ' αὐτὸν μὲ μιὰ ἠθικὴ μεταστροφή, τὴ μετά-νοια.

Οἱ κοσμοθεωρητικὲς προϋποθέσεις τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι, λοιπόν, καθαρὰ πλατωνικὲς, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος αὐτὸς θεμελιώνεται οὐσιαστικὰ πάνω στὴν πλατωνικὴ κληρονομιά. Σύμφωνα μὲ τὸν Franz Overbeck, τὸν θεολόγο τῆς Βασιλείας, τοῦ ὁποῖου ὁ Nietzsche εἶχε οἰκειοποιηθεῖ τὶς ἀντιλήψεις γιὰ τὶς σχέσεις χριστιανισμοῦ καὶ ἀρχαιότητας, δὲν ὑπάρχει «λύση συνεχείας» ἀνάμεσα στὸν πλατωνισμό καὶ τὸ χριστιανισμό, γιατί ὁ χριστιανισμός τοποθετεῖται στὴν εὐθεῖα γραμμὴ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, εἶναι ἓνα ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς ἀρχαιότητος¹⁰. Τὴν ἰδέα αὐτὴ διατύπωσε ἐπιγραμματικὰ ὁ Nietzsche στὴν περίφημη φράση του: «Ὁ χριστιανισμός εἶναι πλατωνισμός γιὰ τὸ λαό»¹¹.

* * *

Γ. Μὲ τὴν Ἀναγέννηση ἄρχισε μιὰ πνευματικὴ ζύμωση ποὺ εἶχε σὰν

das Wesen des Menschen, gereinigt, befreit von den Schranken des individuellen Menschen verobjektiviert, d.h. angeschaut und verehrt als ein anders, von ihm unterschiedenes, eignes Wesen — alle Bestimmungen des göttlichen Wesens sind darum menschliche Bestimmungen» (*Das Wesen des Christentums*. In: *Werke in sechs Bänden*, Suhrkamp Verlag, Theorie Werkausgabe, Frankfurt a/Main 1976, Bd. 5, 32).

8. «Die Heiligengestalt der menschlichen Selbstentfremdung» (*Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie*, ὁ.π., I, 489).

9. «Ein verkehrtes Weltbewusstsein» (ὁ.π., I, 488).

10. Πβ. Karl Löwith, *Von Hegel zu Nietzsche. Der revolutionäre Bruch im Denken des 19. Jahrhunderts*, W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1964, σ. 406.

11. «Christentum ist Platonismus fürs Volk» (*Jenseits von Gut und Böse*. Vorrede. In:

συνέπεια τὴν βραδεία ὑπονόμευση τῆς θεωρίας τῶν δύο κόσμων, ἡ ὁποία δέσποζε ἀπεριόριστα σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα. Μὲ τὴν ἐπανεκτίμηση τοῦ ἐλληνικοῦ Λόγου καὶ τὴν ἐπανεύρεση τῶν κλασικῶν ἰδεωδῶν τῆς ἀρμονίας, τῆς φυσικῆς ὁμορφιάς, τῆς κατάφασης τῆς σωματικότητας, ἡ Ἀναγέννηση ὁδήγησε στὴν ἀπαξίωση τῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν καὶ τὴν ἐπανάκτηση καὶ ἐπαναβεβαίωση τοῦ κόσμου, ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες δυσφήμισης καὶ ἄρνησής του. «Μὲ τὴν Ἀναγέννηση ἔρχονται ξανὰ στὸ προσκήνιο ὁ ἐπικούρειος κι ὁ στωικός, ὁ μεθυσμένος μὲ τὴ φύση πανθεϊστής, ὁ σκεπτικός καὶ ὁ ἀθεϊστής», γράφει ὁ Wilhelm Dilthey¹². Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ, ποὺ διογκώθηκε σταδιακὰ σ' ἓνα ὀρμητικὸ ρεῦμα, διατρέχει τὸν ἀνερχόμενο ρασιοναλισμὸ τοῦ 17ου, τὸ διαφωτισμὸ τοῦ 18ου, τὸν ἐπιστημονισμὸ καὶ τὸ στρατευόμενο ἀθεϊσμὸ τοῦ 19ου αἰῶνα. Ὁ Nietzsche κατέχει στὸ ἐγχείρημα αὐτό, ἀπομύθευσης καὶ ἀναίρεσης τῆς θεωρίας τῶν δύο κόσμων, μιὰ ἰδιαίτερη θέση.

II

Σ' ἓνα κείμενο τοῦ *Λυκόφωτος τῶν εἰδώλων* ποὺ τιτλοφορεῖται: «Πῶς ὁ ἀληθινὸς κόσμος» ἐγινε τελικὰ μύθος. Ἱστορία μιᾶς πλάνης», ὁ Nietzsche ἀφηγεῖται στὴν πυκνὴ, ἀφοριστικὴ του γλώσσα, τὴν ἱστορία τῆς γένεσης καὶ τῆς κατάργησης τῆς θεωρίας τῶν δύο κόσμων. Τὸ κείμενο ἔχει ὡς ἐξῆς:

1) Ὁ ἀληθινὸς κόσμος, ἐφικτὸς γιὰ τὸ σοφὸ, τὸν εὐσεβή, τὸν ἐνάρετο — ζεῖ στὸν κόσμο αὐτό, εἶναι ὁ κόσμος αὐτός.

(Ἡ πιὸ παλιὰ μορφή τῆς ιδέας, σχετικὰ ἐξυπνὴ, ἀπλοϊκὴ, πειστικὴ. Μεταγραφή τῆς πρότασης: «Ἐγώ, ὁ Πλάτωνας, εἶμαι ἡ ἀλήθεια»).

2) Ὁ ἀληθινὸς κόσμος, ἀνέφικτος πρὸς τὸ παρόν, ὅμως ὑποσχεμένος στὸ σοφὸ, τὸν εὐσεβή, τὸν ἐνάρετο «στὸν ἀμαρτωλὸ ποὺ μετανοεῖ»).

(Πρόοδος τῆς ιδέας: γίνεται πιὸ λεπτὴ, πιὸ ὑπουλὴ, πιὸ ἀσύλληπτη — γίνεται γυναικα, γίνεται χριστιανικὴ...).

3) Ὁ ἀληθινὸς κόσμος, ἀνέφικτος, ἀναπόδεικτος, ἀνυπόσχετος, ὅμως σὰν ἀντικείμενο σκέψης ἱπαρηγοριά, ὑποχρέωση, ἐπιταγή.

(Ὁ ἀρχαῖος ἥλιος στὸ βάθος, μὰ μέσα ἀπὸ ἀχνὸ καὶ σκεπτικισμὸ ἡ ιδέα ἐξαυλώθηκε, ἐγινε ὠχρή, βόρεια, τῆς Καινιξβέργης).

4) Ὁ ἀληθινὸς κόσμος ἀνέφικτος; Πάντως δὲν κατακτῆθηκε ποτέ. Καὶ

Schlechta II, 566). Πβ. Karl Marx: «Die Religion ist die allgemeine Theorie dieser Welt, ... ihre Logik in populärer Form» (ὁ.π. I, 488).

12. Wilhelm Dilthey, *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1970⁹, σ. 17.

σάν ἀκατάκτητος ἐπίσης ἄγνωστος. Ἐπομένως μὴ παρηγορητικός, μὴ λυτρωτικός, μὴ ὑποχρεωτικός: σὲ τί θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς ὑποχρεώσει κάτι τὸ ἄγνωστο;

(Ξημέρωμα. Πρῶτο χασμουρητὸ τοῦ λόγου. Ἀλεκτοροφωνία τοῦ θετικισμοῦ).

5) Ὁ «ἀληθινὸς κόσμος» —μιά ἰδέα ποὺ δὲν χρησιμεύει πιά σὲ τίποτα, ποὺ δὲν ὑποχρεώνει πιά— μία ἰδέα ἄχρηστη, περιττή, κατὰ συνέπεια μία ἀναιρεμένη ἰδέα: ἄς τὴν καταργήσουμε!

(Φωτεινὴ μέρα· πρωινό· ἐπιστροφή τῆς κοινῆς λογικῆς καὶ τῆς χαρᾶς. Ὁ Πλάτωνας κοκκινίζει ἀπὸ ντροπῆς. Ὅλα τὰ ἐλεύθερα πνεύματα κάνουν διαβουλευμένο θόρυβο).

6) Τὸν ἀληθινὸ κόσμον τὸν καταργήσαμε. Ποιὸς κόσμος ἀπόμεινε; Μήπως ὁ φαινομενικός;... Καθόλου! Μαζὶ μὲ τὸν ἀληθινὸ κόσμον καταργήσαμε καὶ τὸ φαινομενικό!

(Μεσημέρι. Ἡ στιγμή τῆς πιὸ μικρῆς σκιᾶς. Τέλος τῆς πιὸ μεγάλης πλάνης. Ἀποκορύφωμα τῆς ἀνθρωπότητας. Incipit Zarathustra)¹³.

Ἄς ἐπιχειρήσουμε ἓνα σύντομο ὑπομνηματισμὸ τοῦ κειμένου αὐτοῦ.

Σύμφωνα μὲ τὴ νιτσεϊκὴ ἐρμηνεία, ἡ ἱστορία τοῦ «ἀληθινοῦ κόσμου» ἐκτυλίσσεται στὸ χρονικὸ διάστημα ἀνάμεσα στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν ἴδιο τὸν Nietzsche: Ὁ Πλάτωνας ἦταν ὁ ἐφευρέτης καὶ δημιουργὸς του, ὁ Ζαρατούστρας-Nietzsche ὁ ὑπονομευτὴς καὶ καταλυτὴς του. Ἡ θεωρία τῶν δύο κόσμων περνάει ἀπὸ μιὰ σειρὰ ἐξελικτικῶν σταδίων, ὥσπου τελικὰ ἀποκαλύπτεται ὡς ἡ «μεγαλύτερη πλάνη» στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας καὶ ἀναι-

13. Wie die «wahre Welt» endlich zur Fabel wurde. Geschichte eines Irrtums.

1) Die wahre Welt, erreichbar für den Weisen, den Frommen, den Tugendhaften, er lebt in ihr, *er ist sie*.

(Älteste Form der Idee, relativ klug, simpel, überzeugend. Umschreibung des Satzes «Ich, Plato, bin die Wahrheit»).

2) Die wahre Welt, unerreichbar für jetzt, aber versprochen für den Weisen, den Frommen, den Tugendhaften, «für den Sünder, der Busse tut»

(Fortschrift der Idee: sie wird feiner, verfänglicher, unfasslicher — *sie wird Weib*, sie wird christlich...).

3) Die wahre Welt, unerreichbar, unbeweisbar, unversprechbar, aber schon als gedacht ein Trost, eine Verpflichtung, ein Imperativ.

(Die alte Sonne im Grunde, aber durch Nebel und Skepsis hindurch; die Idee sublim geworden, bleich, nordisch, königsbergisch).

4) Die wahre Welt — unerreichbar? Jedenfalls unerreicht. Und als unerreicht auch *unbekannt*. Folglich auch nicht tröstend, erlösend, verpflichtend: wozu könnte uns etwas Unbekanntes verpflichten?...

(Grauer Morgen. Erstes Gähnen der Vernunft. Hahnenschrei des Positivismus).

5) Die «wahre Welt» —eine Idee, die zu nichts mehr nütz ist, nicht einmal mehr-

ρεῖται: τὴν πλατωνικὴν περίοδο θεμελίωσης, τὴ χριστιανικὴν ἀνασημασιοδότηση καὶ ἀπολυτοποίηση, τὴν καντιανὴν μεταγραφὴν σὲ ἠθικὴ καὶ τὴ θετικιστικὴν ἀμφισβήτηση καὶ ὑπονόμευση, πρὸς καταλήγει στὴν ταυτόχρονη κατάργηση τοῦ «ἀληθινοῦ» καὶ τοῦ «φαινομενικοῦ» κόσμου, πράγμα πρὸς ἔχει σὰν συνέπεια τὴν ἐπανάκτηση τῆς κοσμικότητος τοῦ κόσμου. Γιατὶ μὲ τὴν ἀπόληξη τῆς ἐξέλιξης αὐτῆς δὲν ὑπάρχει πιά οὔτε «ἀληθινός» οὔτε «φαινομενικός» κόσμος, πρὸς ἀλληλεξαρτῶνται καὶ καθορίζονται ἀμοιβαῖα, ἀλλὰ μονάχα ὁ ἓνας καὶ μοναδικὸς κόσμος στὴν πλήρη του κοσμικότητα.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ «ἀληθινὸς κόσμος» εἶναι ἀκόμη προσιτός, ἔστω καὶ σὰν προνόμιο μιᾶς μικρῆς ἀριστοκρατίας φιλοσόφων. Γιὰ τὸ χριστιανισμό, ἀντίθετα, εἶναι ἀπρόσιτος στὴν ἐπίγεια ὑπαρξή, ὅμως ὁ «ἐδῶ» ἀπρόσιτος χαρακτήρας του ἀντισταθμίζεται μὲ τὴν ὑπόσχεση κτήσεως τοῦ στοῦ ἐπέκεινα. Γιὰ τὸν Kant, ὁ «ἀληθινὸς κόσμος» δὲν εἶναι οὔτε προσιτός οὔτε ἀντικείμενο ὑπόσχεσης, ἀλλὰ μεταβάλλεται σὲ ἀφηρημένο ἠθικὸ νόμο πρὸς ὑποχρεώνει ἀπόλυτα. Μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη αὐτή, ἡ πλατωνικὴ ἰδέα ὑφίσταται μιὰ προοδευτικὴ ἀπίσχνανση καὶ «ἀπο-πραγμάτωση», πρὸς ὁδηγεῖ στὴν ἄρνησή της. Γιατὶ στοῦ ἀποκορύφωμα τῆς ἀπομάκρυνσής της ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα, ἀρχίζει, κατὰ τὴν ἀντίληψη τοῦ Nietzsche, ἡ ἀντίστροφη κίνηση, δηλ. ἡ κάθοδος στοῦ «ἐμ-πράγματο» κόσμο, ἡ κοσμικὴ «πύκνωση», ἡ «ἐν-σάρκωση» τῆς ἰδέας. Ἡ κατάργηση τοῦ διχασμοῦ ἢ διπλασιασμοῦ τοῦ κόσμου ἐκβάλλει στὴν ἐπανεένωση καὶ συνδιαλλαγὴν τοῦ κόσμου μὲ τὸν ἑαυτό του. Ἡ ἀναίρεση τῆς θεωρίας τῶν δύο κόσμων εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀνάνηψη ἀπὸ μιὰν αὐταπάτη («Ent-täuschung»), ἄρση τῆς αὐτο-ἀλλοτρίωσης τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἔργο τοῦ παλιννοστοῦντος κοινοῦ νοῦ πρὸς ἀποκαθιστᾶ τὴν ἀμεσότητα τοῦ κόσμου. Ἐδῶ ἀρχίζει τὸ βασίλειο τοῦ Ζαρατούστρα.

verpflichtend— eine unnütz, eine überflüssig gewordene Idee, folglich eine widerlegte Idee: schaffen wir sie ab!.

(Heller Tag; Frühstück; Rückkehr des *bon sens* und der Heiterkeit; Schamröte Platos; Teufelslärm aller freien Geister).

6) Die wahre Welt haben wir abgeschafft: welche Welt blieb übrig? die scheinbare viel leicht?... Aber nein! *mit der wahren Welt haben wir auch die scheinbare abgeschafft!*

(Mittag; Augenblick des kürzesten Schattens; Ende des längsten Irrtums; Höhepunkt der Menschheit; *Incipit Zarathustra*).

(*Götzen-Dämmerung. Schlechta II, 963*).

Πβ. τὸν ὑπομνηματισμὸ τοῦ νιτσεϊκοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Heidegger, in: *Nietzsche I* (Neske, Pfullingen 1961): «Nietzsches Umdrehung des Platonismus», σσ. 231-242. Πβ. ἐπίσης Karl Löwith, *Nietzsche et sa tentative de récupération du monde*, ὁ. π., σ. 55-57. Ὁ Marx διατύπωσε ἀνάλογες μὲ τὸν Nietzsche ἰδέες: «Es ist also die Aufgabe der Geschichte, nachdem das *Jenseits der Wahrheit* verschwunden ist, die *Wahrheit des Diesseits* zu etablieren» (Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie, ὁ.π., I, 489).

* * *

Ὁ Nietzsche ἐπέλεξε τὸν ἀρχαῖο ἀνατολίτη σοφὸ καὶ ἰδρυτὴ θρησκείας ὡς διαγγελέα τῆς διδασκαλίας του καὶ κήρυκα τοῦ «ἀντι-εὐαγγελίου» του. Μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτή, ὁ Ζαρατούστρας ἔπρεπε νὰ ἐξαγοράσει τὴν παλιά του ἁμαρτία, νὰ ἀναιρέσει δηλ. τὸ δυῖσμό που ὁ ἴδιος ἔφερε στὸν κόσμο, προκαλώντας ἔτσι τὸ διχασμὸ του. Αὐτὸ τὸ «ἀνοσιούργημα εἰς βάρος τῆς γῆς» πρέπει τώρα νὰ ἐπανορθώσει ὁ Ζαρατούστρας, ἀποδίδοντας ξανὰ στὸν κόσμο τὴν κοσμικότητά του.

Ἔργο, λοιπόν, τοῦ Ζαρατούστρα ἦταν νὰ καταργήσει τὸν «πισώκοσμο» τῆς παράδοσης. Ὡστόσο, ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἔργου αὐτοῦ δὲν ἦταν εὐκόλο ἐγχείρημα, γιατί ἡ πίστη στὸν «πισώκοσμο» εἶναι βαθιὰ ριζωμένη στὰ θεμέλια τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι ἔπεσε θύμα τῆς σαγήνης καὶ τῆς ἀποπλανητικῆς μαγείας τοῦ «πισώκοσμου» κι ὁ ἴδιος ὁ Ζαρατούστρας-Nietzsche στὴν πρώτη περίοδο τῆς δημιουργίας του: ἡ *διονυσιακὴ* κοσμοερμηνεία τῆς «Γέννησης τῆς τραγωδίας» δὲν εἶναι στὸ βάθος παρὰ ἐπανεκδοσὴ τοῦ παραδοσιακοῦ σχήματος οὐσία - φαινόμενο.

« Ἀλλοτε ἔρριξε κι ὁ Ζαρατούστρας τὴν τρέλλα του πέρα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὅμοια μ' ὅλους τοὺς πισωκοσμικούς. Κάποιου πονεμένου καὶ βασανισμένου θεοῦ ἔργο μοῦ φάνηκε τότε ὁ κόσμος.

» Ὅνειρο καὶ ποίημα κάποιου θεοῦ μοῦ φάνηκε τότε ὁ κόσμος, πολύχρωμος καπνὸς στὰ μάτια ἑνὸς θεῖα ἀνικανοποίητου.

» Καλὸ καὶ κακὸ καὶ ἡδονὴ καὶ πόνος καὶ ἐγὼ καὶ σὺ — ὅλα ἦταν σὰν πολύχρωμος καπνός, μπροστὰ σὲ δημιουργικὰ μάτια. Ὁ δημιουργὸς θέλησε ν' ἀποστρέψει τὸ βλέμμα του ἀπ' τὸν ἑαυτό του — κι ἔτσι ἔφτιαξε τὸν κόσμο.

.....

» Τοῦτος ὁ κόσμος ὁ αἰώνια ἀτελής, μιᾶς αἰώνιας ἀντίφασης ὁμοίωμα κι ἀτελής εἰκόνα — μιὰ μεθυστικὴ ἡδονὴ τοῦ ἀτελοῦς δημιουργοῦ της: ἔτσι μοῦ φαινόταν τότε ὁ κόσμος.

» Κι ἐγὼ, λοιπόν, κάποτε ἔρριξα τὴν τρέλλα μου πέρα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὅμοια μ' ὅλους τοὺς πισωκοσμικούς»¹⁴.

Μονάχα ἀφοῦ ὑπονομεύτηκε ἡ μεταφυσικὴ προϋπόθεση τοῦ «πισώκοσμου», δηλ. ἡ πίστη στὸ Θεό, μπόρεσε νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ ἔργο τοῦ Ζα-

14. «Einst warf auch Zarathustra seinen Wahn jenseits des Menschen, gleich allen Hinterweltlern. Eines leidenden und zerquälten Gottes Werk schien mir da die Welt. »Traum schien mir da die Welt, und Dichtung eines Gottes; farbiger Rauch vor den Augen eines göttlich Unzufriednen.

ρατούστρα. Αὐτὸ συνέβη μὲ τὴ διαπίστωση καὶ διακήρυξη τοῦ θανάτου τοῦ θεοῦ. Ὁ θάνατος τοῦ θεοῦ εἶναι ἡ διάγνωση τῆς προϊούσας φθορᾶς τῆς χριστιανικῆς πίστεως στὴ σύγχρονη συνείδηση. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἓνα συγκλονιστικὸ γεγονὸς μὲ τεράστιες ἐπιπτώσεις, ποὺ ὅμως ἡ πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων οὔτε κἂν ὑποψιάστηκε. Οἱ ἐπιπτώσεις αὐτὲς εἶναι ἡ κατάρρευση τοῦ δυτικοῦ κοσμοειδώλου καὶ ἡ ἀνοδος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μηδενισμοῦ. «Τὸ μεγαλύτερο γεγονὸς τῆς ἐποχῆς μας —ὅτι ὁ θεὸς πέθανε», ὅτι ἡ πίστις στὸ χριστιανικὸ θεὸ ἐγίνε ἀπίστευτη— ἀρχίζει κιόλας νὰ ρίχνει τὶς πρῶτες του σκιὲς πάνω στὴν Εὐρώπη... Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι ἀσύγκριτα μεγάλο, μακρινό, πέρα ἀπ' τὴν ἱκανότητα σύλληψης τῶν πολλῶν— ὥστε νᾶχει κιόλας φτάσει ὡς αὐτοὺς ἔστω καὶ ἡ ἀναγγελία του»¹⁵. «Τοῦτο τὸ τερατῶδες γεγονὸς βρίσκεται ἀκόμα στὸ δρόμο καὶ πορεύεται, δὲν ἔφτασε ἀκόμα ὡς τ' αὐτιά τῶν ἀνθρώπων»¹⁶.

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ θεοῦ καταρρέει καὶ ὁ «πισώκοσμος». Ἔτσι ὁ Ζαρούστρας-Nietzsche μπορεῖ τώρα νὰ διακηρύξει:

«Σᾶς ἐξορκίζω, ἀδέρφια μου, μείνετε πιστοὶ στὴ γῆ καὶ μὴν πιστεύετε σ' ἐκείνους, ποὺ σᾶς μιλοῦν γιὰ ὑπεργήινες ἐλπίδες. Φαρμάκι φέρνουν μαζί τους, εἴτε τὸ ξέρουν εἴτε ὄχι.

»Εἶναι καταφρονητὲς τῆς ζωῆς, ἐτοιμοθάνατοι καὶ φαρμακωμένοι οἱ ἴδιοι, κι ἡ γῆ τοὺς ἔχει μπουχτήσει· ἄς ἐξαφανιστοῦν λοιπόν!

»Ἄλλοτε ἦταν τὸ ἔγκλημα σὲ βάρος τοῦ θεοῦ τὸ πιὸ μεγάλο ἀνοσιούργημα. Ἄλλ' ὁ θεὸς πέθανε, καὶ μαζί του πέθαναν κι αὐτοὶ οἱ ἱερόσυλοι. Πιὸ

»Gut und Böse und Lust und Leid und Ich und Du — farbiger Rauch dünkete mich's vor schöpferischen Augen. Wegsehn wollte der Schöpfer von sich — da schuf er die Welt.

.....
»Diese Welt, die ewig unvollkommene, eines ewigen Widerspruches Abbild und unvollkommenes Abbild — eine trunkne Lust ihrem unvollkommenen Schöpfer— also dünkete mich einst die Welt.

»Also warf auch ich einst meinen Wahn jenseits des Menschen, gleich allen Hinterweltlern».

(Also sprach Zarathustra. Die Reden Zarathustras: Von den Hinterweltlern. In: *Schlechta* II, 297).

15. «Das grösste neuere Ereignis —dass 'Gott tot ist', dass der Glaube an den christlichen Gott unglaubwürdig geworden ist— beginnt bereits seine ersten Schatten über Europa zu werfen... Das Ereignis selbst ist viel zu gross, zu fern, zu abseits vom Fassungsvermögen vieler, als dass auch nur seine Kunde schon *angelangt* heissen dürfte» (*Die fröhliche Wissenschaft*. 5. Buch, § 343: «Was es mit unserer Heiterkeit auf sich hat». In: *Schlechta* II, 205).

16. «Dies ungeheure Ereignis ist noch unterwegs und wandert — es ist noch nicht bis zu den Ohren der Menschen gedrungen» (*Die fröhliche Wissenschaft*, 3. Buch, § 125: «Der tolle Mensch». In: *Schlechta* II, 127).

φοβερό είναι τώρα να ἐγκληματήσεις σὲ βάρος τῆς γῆς καὶ νὰ βάλεις τὶς κρυφές βουλές τοῦ ἀνεξερεύνητου πιὸ ψηλὰ ἀπ' τὸ νόημα τῆς γῆς»¹⁷.

Καὶ πιὸ κάτω:

«Ἄρρωστοι κι ἐτοιμοθάνατοι ἦταν ἐκεῖνοι, ποὺ περιφρονοῦσαν σῶμα καὶ γῆ κι ἐφεῦραν τὰ οὐράνια»¹⁸.

»Ὁ κόσμος ἐκεῖνος εἶναι καλὰ κρυμμένος ἀπ' τὰ μάτια τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀπάνθρωπος ἐκεῖνος κόσμος, ἡ ἐρημιὰ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα οὐράνιο μηδέν»¹⁹.

Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος σὰν κοσμικὸ ὄν δὲν εἶναι πιά ἓνα διφυές, δισυπόστατο-διχασμένο ὄν, ἀποτελούμενο ἀπὸ δυὸ ριζικὰ διαφορετικὰ συστατικά, σῶμα καὶ ψυχὴ. Γιατὶ ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ σωματικὴ ιδιότητα, καὶ θὰ πρέπει γι' αὐτὸ νὰ ἐπιστραφεῖ στὸ σῶμα: ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι παρὰ μιὰ *σωματικὴ ἐνότητα*.

«Σῶμα εἶμαι πέρα γιὰ πέρα, καὶ τίποτε ἄλλο· κι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ λέξη γιὰ κάτι σωματικό.

»Τὸ σῶμα εἶναι μιὰ μεγάλη λογικὴ...

»Ὅργανο τοῦ σώματός σου εἶναι καὶ ἡ μικρὴ σου λογικὴ, ἀδερφέ μου, ποὺ ὀνομάζεις 'πνεῦμα', ἓνα μικρὸ ἐργαλεῖο καὶ παιγνίδι τῆς μεγάλης σου λογικῆς»²⁰.

17. «Ich beschwöre euch, meine Brüder, *bleibt der Erde treu* und glaubt denen nicht, welche euch von überirdischen Hoffnungen reden! Giftmischer sind es, ob sie es wissen oder nicht.

»Verächter des Lebens sind es, Absterbende und selber Vergiftete, deren die Erde müde ist: so mögen sie dahinfahren!

»Einst war der Frevel an Gott der grösste Frevel, aber Gott starb, und damit starben auch diese Frevelhaften. An der Erde zu freveln ist jetzt das Furchtbarste und die Eingeweide des Unerforschlichen höher zu achten, als den Sinn der Erde!»

(Also sprach Zarathustra. Zarathustras Vorrede, 3. In: *Schlechta II*, 280).

18. «Kranke und Absterbende waren es, die verachteten Leib und Erde und erfanden das Himmlische» (ὁ.π. Die Reden Zarathustras: Von den Hinterweltlern. In: *Schlechta II*, 299).

19. «Aber 'jene Welt' ist gut verborgen vor dem Menschen, jene entmenschte un-menschliche Welt, die ein himmlisches Nichts ist» (ὁ.π. In: *Schlechta II*, 298).

20. «Leib bin ich ganz und gar, und nichts ausserdem; und Seele ist nur ein Wort für ein Etwas am Leibe.

»Der Leib ist eine grosse Vernunft...

»Werkzeug dienes Leibes ist auch deine kleine Vernunft, mein Bruder, die du 'Geist' nennst, ein kleines Werk- und Spielzeug deiner grossen Vernunft». (ὁ.π. Von den Verächtern des Leibes. In: *Schlechta II*, 300).

«Τὸ δημιουργικὸ σῶμα ἔφτιαξε τὸ πνεῦμα σὰν χέρι τῆς βούλησής του»²¹.

Ἡ ἐνοποιοῦσα ἀρχὴ στὸν ἄνθρωπο, τὸ ἐγὼ του, εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ σῶμα του, δηλ. μὲ κάτι πρωταρχικὰ κοσμικόν, ποὺ ὁ Ζαρατούστρας ἀποκαλεῖ *ταυτότητα* (das Selbst).

«Αὐτὸ τὸ ἐγὼ καὶ τοῦ ἐγὼ ἀντίφαση καὶ σύγχυση μιλάει μὲ τὸν πιὸ εἰλικρινὴ τρόπο γιὰ τὸ εἶναι του, αὐτὸ τὸ ἐγὼ ποὺ δημιουργεῖ, θέλει, ἀποτιμᾷ, ποὺ εἶναι τὸ μέτρο καὶ ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων.

»Κι αὐτὸ τὸ εἰλικρινὲς εἶναι, τὸ ἐγὼ, μιλάει γιὰ τὸ σῶμα, θέλει τὸ σῶμα, κι ὅταν ἀκόμα στιχουργεῖ κι ὄνειροπολεῖ καὶ πετάει μὲ σπασμένες φτεροῦγες»²².

«Ἐργαλεῖα καὶ παιγνίδια εἶναι ἡ αἴσθησις καὶ τὸ πνεῦμα: πίσω τους βρίσκεται ἡ ταυτότητα. Ἡ ταυτότητα ψάχνει μὲ τὰ μάτια τῶν αἰσθήσεων, ἀκούει μὲ τ' αὐτιά τοῦ πνεύματος.

»Πάντα ἀκούει καὶ ψάχνει ἡ ταυτότητα: συγκρίνει, ἀναγκάζει, κατακτᾷ, καταστρέφει. Κυριαρχεῖ καὶ γίνεται καὶ τοῦ ἐγὼ κύριος.

»Πίσω ἀπὸ τίς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματά σου, ἀδερφέ μου, στέκεται ἓνας κραταιὸς κυρίαρχος, ἓνας ἄγνωστος σοφός, ποὺ ὀνομάζεται ταυτότητα. Κατοικεῖ στὸ σῶμά σου, εἶναι τὸ σῶμα σου»²³.

Αὐτὸ τὸ ἐν-σώματο ἐγὼ ἀνυψώνεται τώρα, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ θεοῦ καὶ τὴν κατάρρευση τοῦ «πισώκοσμου», σὲ σηματοδοτοῦσα ἀρχὴ τοῦ κόσμου:

«Μιὰ καινούργια περηφάνεια μὲ δίδαξε τὸ ἐγὼ μου, ποὺ ἀνακοινῶνω στοὺς ἀνθρώπους: νὰ μὴν κρύβουν τὸ κεφάλι στὴν ἄμμο τῶν οὐράνιων

21. «Der schaffende Leib schuf sich den Geist als eine Hand seines Willens» (Ὁ.π. In: *Schlechta* II, 301).

22. «Ja dies Ich und des Ichs Widerspruch und Wirrsal redet noch am redlichsten von seinem Sein, dieses schaffende, wollende, wertende Ich, welches das Mass und der Wert der Dinge stift.

»Und dies redlichste Sein, das Ich — das redet vom Leibe, und es will noch den Leib, selbst wenn es dichtet und schwärmt und mit zerbrochnen Flügeln flattert». (Ὁ.π. Von den Hinterweltlern. In: *Schlechta* II, 298).

23. «Werk- und Spielzeuge sind Sinn und Geist: hinter ihnen liegt noch das Selbst. Das Selbst sucht auch mit den Augen der Sinne, es horcht auch mit den Ohren des Geistes.

»Immer horcht das Selbst und sucht: es vergleicht, bezwingt, erobert, zerstört. Es herrscht und ist auch des Ichs Beherrscher.

»Hinter deinen Gedanken und Gefühlen, mein Bruder, steht ein mächtiger Gebieter, ein unbekannter Weiser — der heisst Selbst. In deinem Leibe wohnt er, dein Leib ist er». (Ὁ.π. Von den Verächtern des Leibes. In: *Schlechta* II, 300).

πραγμάτων, ἀλλὰ νὰ τὸ κρατοῦν λεύτερο, ἓνα γήινο κεφάλι ποὺ δίνει νόημα στὴ γῆ»²⁴.

Ὁ θάνατος τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κατάρρευση τοῦ «πισώκοσμου» ἐλευθερώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ μιὰ δέσμια τοῦ παρελθόντος, στατική στὴν ἀχρονικότητά της ὑπερβατικότητα, ποὺ ἴσχυε σὰν νομοθετοῦσα ἀρχὴ καὶ κανονιστικὸ μέγεθος τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, διανοίγεται τὸ μέλλον ὡς νέο, ἀνεξερεύνητο πεδίο τοῦ πραγματικοῦ στὴ δημιουργικὴ του δραστηριότητα. Τὸ μέλλον γίνε-
ται τώρα, σύμφωνα μὲ τὴν εὐστοχη διατύπωση τοῦ Jürgen Moltmann, τὸ «νέο παράδειγμα τῆς ὑπερβατικότητας»²⁵, μιᾶς ἐκκοσμικευμένης ὑπερβατικότητας ὅμως, ποὺ ἐμπεριέχει ὅλες τὶς κοσμικὲς δυνατότητες²⁶.

«Ἐμεῖς οἱ φιλόσοφοι καὶ τὰ ἑλεύθερα πνεύματα αἰσθανόμαστε στὴν εἶδηση, πὼς ὁ παλιὸς θεὸς πέθανε», σὰν νὰ φωτιζόμαστε ἀπὸ μιὰ καινούργια χαραυγὴ. Ἡ καρδιά μας ξεχειλίζει ἀπὸ εὐγνωμοσύνη, ἐκπληξη, προ-
αίσθηση, προσμονή. Ἐπιτέλους φαίνεται ξανά ἐλεύθερος ὁ ὀρίζοντας, κι ἂς μὴν εἶναι ἀκόμα φωτεινός, ἐπιτέλους μποροῦμε νὰ σαλπάρουμε καὶ πάλι μ' ὅλους τοὺς κινδύνους τοῦ ἀπόπλου. Κάθε τόλμη τῆς γνώσης ἐπιτρέπεται ξανά, ἡ θάλασσα, ἡ θάλασσά μας, προσμένει ξανά ἀνοιχτὴ ἴσως δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὡς τώρα τόσο ἀνοιχτὴ θάλασσα»²⁷.

Κι ἄλλοῦ:

«Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ μέλλον, ἀνοίγεται μπροστά μας γιὰ πρώτη φορὰ στὴν

24. «Einen neuen Stolz lehrte mich mein Ich, den lehre ich die Menschen: nicht mehr den Kopf in den Sand der himmlischen Dinge zu stecken, sondern frei ihn zu tragen, einen Erden-Kopf, der der Erde Sinn schafft!» (Ὁ.π. Von den Hinterweltlern. In: *Schlechta* II, 298).

25. Jürgen Moltmann, *Zukunft der Schöpfung. Gesammelte Aufsätze*. Chr. Kaiser Verlag, München 1977, σσ. 9-25: «Die Zukunft als neues Paradigma der Transzendenz».

26. «Zaratustra ist der 'erlösende Mensch der Zukunft' und Nietzsches ganze Philosophie ein 'Vorspiel' zu ihr. Kein griechischer Philosoph dachte so ausschliesslich im Horizonte der Zukunft» (Karl Löwith, *Nietzsches Philosophie der ewigen Wiederkehr des Gleichen*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1956¹, σσ. 125).

27. «Wir Philosophen und 'freien Geister' fühlen uns bei der Nachricht, dass der 'alte Gott tot' ist, wie von einer neuen Morgenröte angestrahlt; unser Herz strömt dabei über von Dankbarkeit, Erstaunen, Ahnung, Erwartung — endlich erscheint uns der Horizont wieder frei, gesetzt selbst, dass er nicht hell ist, endlich dürfen unsere Schiffe wieder auslaufen, auf jede Gefahr hin auslaufen, jedes Wagnis des Erkennenden ist wieder erlaubt, das Meer, unser Meer liegt wieder offen da, vielleicht gab es noch niemals ein so 'ofines Meer'».

(*Die fröhliche Wissenschaft*, 5. Buch, § 343: «Was es mit unsrer Heiterkeit auf sich hat». In: *Schlechta* II, 206).

ἱστορία ἢ τεράστια προοπτικὴ πανανθρώπινων, οἰκουμενικῶν στόχων. Συνάμα ἔχομε συνείδηση τῶν δυνάμεων, χάρη στὶς ὁποῖες μποροῦμε μόνοι μας νὰ πάρομε στὰ χέρια μας τὸ νέο αὐτὸ ἔργο χωρὶς οἶηση καὶ χωρὶς νὰ χρειαζόμαστε ὑπερφυσικὴ ἀρωγή. Ὅποιαδήποτε κι ἂν εἶναι ἡ ἔκβαση τοῦ ἐγχειρήματός μας, ὅσοδήποτε κι ἂν ἔχομε ὑπερτιμήσει τις δυνάμεις μας, πάντως δὲν ὑπάρχει κανεὶς στὸν ὁποῖο νὰ δώσομε λόγο, ἐκτὸς ἀπὸ μᾶς τοὺς ἰδίους: ἡ ἀνθρωπότητα εἶναι πιά ἀπόλυτα ἐλεύθερη νὰ κάμει ὅ,τι θέλει»²⁸.

Αὐτὸν τὸν ἄθεο ἢ, πιὸ σωστά, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ θεοῦ κόσμο, ποὺ δὲν παραπέμπει σὲ τίποτε ἄλλο ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐνδοκοσμικότητα δὲν χρειάζεται καμιάν ὑπερβατικὴ διάσταση, αὐτὴ τὴν κλειστὴ στὸν ἑαυτὸ της κοσμικὴ ὁλότητα καὶ πληρότητα, τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος εἶναι ταυτόχρονα δυνατότητα καὶ ἔκφραση, περιγράφει ὁ ὕστερος Nietzsche —στὴν ἐποχὴ τῆς «Βούλησης γιὰ δύναμη»— μὲ διονυσιακὴ ἔξαρση:

«Καὶ ξέρετε τί εἶναι ὁ κόσμος» γιὰ μένα; Θέλετε νὰ σᾶς τὸν δείξω στὸν καθρέφτη μου; Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ἓνα τέρας δύναμης, χωρὶς ἀρχὴ καὶ τέλος, ἓνα σταθερό, σιδερένιο μέγεθος δύναμης, ποὺ δὲν μεγαλώνει οὔτε μικραίνει, ποὺ δὲν καταναλώνεται, ἀλλὰ μονάχα μεταβάλλεται, ἓνα ἀμετάβλητα μεγάλο ὅλο, ἓνα κεφάλαιο χωρὶς ἔξοδα καὶ ἀπώλειες, ἀλλὰ καὶ χωρὶς αὐξήσεις κι ἔσοδα. Περιβάλλεται ἀπ' τὸ ἄμυτον ποὺ εἶναι τὸ ὄριό του, δὲν ὑπόκειται στὴ διάλυση καὶ τῇ φθορᾷ, δὲν εἶναι ἀπέραντα ἐκτεταμένος, ἀλλὰ σὰν ὀρισμένη δύναμη γεμίζει ἓναν ὀρισμένο χῶρο χωρὶς ἄκενα. Βρίσκεται σὰν δύναμη παντοῦ, σὰν συνδυασμὸς καὶ κύματα δυνάμεων συνάμα ἓνα καὶ πολλὰ, ποὺ ἐδῶ συσσωρεύεται κι ἄλλοῦ μειώνεται, μιὰ θάλασσα ἀπὸ ὀρμητικὲς καὶ θυελλώδεις δυνάμεις ποὺ αἰώνια μεταβάλλονται, αἰώνια ξαναγυρνοῦν σὲ τεράστιες περιόδους ἀνακύκλησης, σὲ μιὰ παλινδρομικὴ κίνηση διαμορφώσεων. Ἀπ' τὰ πιὸ ἀπλὰ ὀρμᾷ στὰ πολλαπλά, ἀπὸ τὸ ἥρεμο, στατικό, ψυχρό, στὸ πυρακτωμένο, ἄγριο, ἀντιφατικό, καὶ ὕστερα ξαναγυρνᾷ ἀπὸ τὴν πληρότητα στὴν ἀπλότητα, ἀπ' τὸ παιγνίδι τῶν ἀντιφάσεων

28. «In Hinsicht auf die Zukunft erschliesst sich uns zum ersten Male in der Geschichte der ungeheure Weitblick menschlich-ökumenischer, die ganz bewohnte Erde umspannender Ziele. Zugleich fühlen wir uns der Kräfte bewusst, diese neue Aufgabe ohne Anmassung selber in die Hand nehmen zu dürfen, ohne übernatürlicher Beistände zu bedürfen; ja, möge unser Unternehmen ausfallen, wie es wolle, mögen wir unsere Kräfte überschätzt haben, jedenfalls gibt es niemanden, dem wir Rechenschaft schuldeten als uns selbst: die Menschheit kann von nun an durchaus mit sich anfangen, was sie will». (*Menschliches, Allzumenschliches*. 2. Band, § 179. In: *Schlechte I*, 807-808).

πίσω στη χαρά της ἁρμονίας, σὲ μιὰν αὐτοκατάφαση τῆς ἰσότητος τῶν τροχιῶν καὶ τῶν περιόδων του, αὐτοευλογούμενος σὰν αὐτὸ ποὺ πρέπει αἰῶνια νὰ ξανάρθῃ, σὰν γίγνεσθαι ποὺ δὲν γνωρίζει τὸν κορεσμό, τὴ ναυτία, τὴν κόπωση. Αὐτὸς εἶναι ὁ διονυσιακὸς κόσμος μου τῆς αἰώνιας αὐτοδημιουργίας καὶ τῆς αἰώνιας αὐτοκαταστροφῆς, ὁ μυστηριακὸς κόσμος τῆς διπλῆς ἡδονῆς, ὁ κόσμος μου 'πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ', ἓνας κόσμος χωρὶς σκοπὸ, ἂν στὴν εὐτυχία τοῦ κύκλου δὲν ὑπάρχει σκοπός, χωρὶς βούληση, ἂν τὸ δαχτυλίδι δὲν θέλει τὸν ἑαυτό του. Θέλετε ἓνα ὄνομα γιὰ τοῦτο τὸν κόσμο; Μιὰ λύση γιὰ ὅλα τὰ αἰνίγματά του; Ἐνα φῶς γιὰ σᾶς τοὺς πιὸ ἀπόκρυφους, τοὺς πιὸ δυνατούς, τοὺς πιὸ ἀτρόμητους, τοὺς πιὸ μεσονύχτιους; Ὁ κόσμος αὐτὸς εἶναι ἡ βούληση γιὰ δύναμη καὶ τίποτε ἄλλο! Καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι εἴστε αὐτὴ ἡ βούληση γιὰ δύναμη — καὶ τίποτε ἄλλο!»²⁹.

29. Ἡ ἐλληνικὴ ἀπόδοση δὲν μπορεῖ νὰ δώσει παρὰ μιὰν ἀμυδρὴ μονάχα εἰκόνα τοῦ γερμανικοῦ κειμένου, ἐνὸς ἀπὸ τὰ πιὸ δυσμετάφραστα τοῦ νιτσεικοῦ ἔργου, ποὺ χαρακτηρίζουν νοηματικὴ πληθωρικότητα, ἀσθμαίνων ρυθμὸς καὶ ἐλλειπτικὴ ἔκφραση σὲ μιὰν ὀργανικὴ σύζευξη:

«Und wisst ihr auch, was mir 'die Welt' ist? Soll ich sie euch in meinem Spiegel zeigen? Diese Welt: ein Ungeheuer von Kraft, ohne Anfang, ohne Ende, eine feste, eiserne Grösse von Kraft, welche nicht grösser, nicht kleiner wird, die sich nicht verbraucht, sondern nur verwandelt, als Ganzes unveränderlich gross, ein Haushalt ohne Ausgaben und Einbussen, aber ebenso ohne Zuwachs, ohne Einnahmen, vom 'Nichts' umschlossen als von seiner Grenze, nichts Verschwimmendes, Verschwendetes, nichts Unendlich-Ausgedehntes, sondern als bestimmte Kraft einem bestimmten Raum eingelegt, und nicht einem Raume, der irgendwo 'leer' wäre, vielmehr als Kraft überall, als Spiel von Kräften und Kraftwellen zugleich Eins und Vieles, hier sich häufend und zugleich dort sich mindernd, ein Meer in sich selber stürmender und flutender Kräfte, ewig sich wandelnd, ewig zurücklaufend, mit ungeheuren Jahren der Wiederkehr, mit einer Ebbe und Flut seiner Gestaltungen, aus den einfachsten in die vielfältigsten hinaustreibend, aus dem Stillsten, Starrsten, Kältesten hinaus in das Glühendste, Wildeste, Sich-selber-Widersprechendste, und dann wieder aus der Fülle heimkehrend zum Einfachen, aus dem Spiel der Widersprüche zurück bis zur Lust des Einklangs, sich selber bejahend noch in dieser Gleichheit seiner Bahnen und Jahre, sich selber segnend als das, was ewig widerkommen muss, als ein Werden, das kein Sattwerden, keinen Überdruß, keine Müdigkeit kennt: diese meine *dionysische* Welt des Ewig-sich-selber-Schaffens, des Ewig-sich-selber-Zerstörens, diese Geheimnis-Welt der doppelten Wollüste, dies mein 'Jenseits von Gut und Böse', ohne Ziel, wenn nicht im Glück des Kreises ein Ziel liegt, ohne Willen, wenn nicht ein Ring zu sich selber guten Willen hat—wollt ihr einen *Namen* für diese Welt? Eine *Lösung* für alle ihre Rätsel? Ein *Licht* auch für euch, ihr Verborgenen, Stärksten, Unerschrockensten, Mitternächtlischen? — *Diese Welt ist der Wille zur Macht - und nichts ausserdem!* Und auch ihr selber seid dieser Wille zur Macht - und nichts ausserdem!» In: *Schlechta* III, 916-917).

Τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει σὰν κύριο πόλο ἀναφορᾶς τὴν ἰδέα τῆς βούλησης γιὰ δύναμη.

Ἐδῶ βρίσκει ἡ νιτσεϊκὴ κοσμοερμηνεία, σὲ μιὰ περισσότερο ποιητικὴ γλώσσα παρὰ ἀφηρημένη ὀρολογία, τὴν πληρέστερη καὶ ἐπιγραμματικότερη διατύπωσή της. Ὁ κόσμος αὐτός, ποὺ συλλαμβάνεται σὰν μιὰ αἰώνια, ἀνώλεθρη δύναμη, δὲν προεκτείνεται σὲ κάτι ἄ-κοσμικὸ πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του: ὅλα εἶναι κοσμικὴ οὐσία, δὲν ὑπάρχει τίποτε πάνω καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο, ποὺ εἶναι ἡ ὁλότητα καὶ πληρότητα, ἡ ἐνότητα καὶ μοναδικότητα τοῦ εἶναι³⁰.

Ὑπάρχει μιὰ πρώτη γραφὴ τοῦ ἴδιου κειμένου, ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὴ δεύτερη ἀπὸ τὸ σημεῖο: «wenn nicht ein Ring». Ἡ παραλλαγή αὐτή, ποὺ διαρθρώνεται γύρω ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς αἰώνιας ἀνακύκλησης, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«...wenn nicht ein Ring guten Willens ist, auf eigener alter Bahn sich immer um sich und nur um sich zu drehen: diese *meine* Welt,— wer ist hell genug dazu, sie zu schauen, ohne sich Blindheit zu wünschen? Stark genug, diesem Spiegel seine Seele entgegen zu halten? Seinen eignen Spiegel dem Dionysos-Spiegel? Seine eigne Lösung dem Dionysos-Rätsel? Und wer das vermöchte, müsste er dann nicht noch mehr tun? Dem 'Ring der Ringe' *sich selber* anverloben? Mit dem Gelöbnis der eignen *Wiederkunft*? Mit dem Ringe der ewigen Selbst-Segnung, Selbst-Bejahung? Mit dem Willen zum Wieder-und-noch-ein-Mal-Wollen? Zum Zurück-Wollen aller Dinge, die je gewesen sind? Zum Hinaus-Wollen zu allem, was je sein muss? Wisst ihr nun, was *die Welt* ist? Und was *ich*, will, wenn ich *diese Welt* will?» (Karl Löwith, *Nietzsches Philosophie der ewigen Wiederkehr des Gleichen*, σσ. 95-98. Τοῦ ἴδιου, *Nietzsche et sa tentative de récupération du monde*, ὁ.π., σσ. 57-63).

Ἡ νιτσεϊκὴ «κοσμολογία» διατυπώνεται λακωνικότερα καὶ «νηφαλιότερα» στὸ ἀκόλουθο κείμενο:

«*Die neue Welt-Konzeption*. — Die Welt besteht; sie ist nichts, was wird, nichts. Was vergeht. Oder vielmehr: sie wird, sie vergeht, aber sie hat nie angefangen zu werden und nie aufgehört zu vergehen — sie *erhält* sich in beidem... Sie lebt von sich selber: ihre Exkremente sind ihre Nahrung» (In: *Schlechta* III, 703).

Οἱ νιτσεϊκὲς αὐτὲς ἰδέες φαίνονται σὰν ἐπανεκδοσὴ τῶν κοσμολογικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἀναξαγόρα :

«Τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεται τε καὶ διακρίνεται. Καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τὸ τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶ τὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι» (Ἀπ. 17).

30. Πβ. Karl Löwith: «Als das Ganze des Seienden ist die Welt immer schon vollständig und vollkommen selbständig und die Voraussetzung auch aller unselbständigen Existenzen... Aus sich selbst bewegt und bestehend ist nur die Naturwelt. Wie weit immer es dem Menschen gelingen mag, sich die Natur durch Bearbeitung anzueignen und seine Herrschaft über sie auszudehnen, sie wird niemals zu unserer Umwelt, sie bleibt immer sie selbst, so wie in Heideggers ontologischer Rede das 'Sein' sich darin erweist, dass es 'es selbst' ist. Von dieser Welt, die nicht eine Welt unter andern und keine blosse 'Idee' (Kant) oder ein 'Horizont' (Husserl) und 'Entwurf' (Heidegger) ist, sondern die eine und ganze wirkliche Welt, liesse sich sagen, was die Theologie in ihren Gottesbeweisen von Gott gesagt hat: dass über sie hinaus nichts noch Grösseres denkbar ist. Sie braucht aber auch gar nicht als existierend bewiesen zu werden, denn sie weist sich alltäglich und fortwährend selber aus, obwohl wir

Έτσι, αἵρεται ἡ ἀλλοτριώση καὶ ὁ ἐξανδραποδισμὸς τοῦ κόσμου ποὺ προξένησαν ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἡ θρησκεία, καὶ ἡ δημιουργικὴ κοσμικὴ δύναμη, ποὺ εἶχε προβληθεῖ στὸ ἐπέκεινα σὲ μιὰν ἐξωκοσμικὴ ὑποστασίωση, ἀποδίδεται ξανὰ στὸν κόσμος. Σ' ἓνα ἐγχείρημα ριζικῆς ἀναγωγῆς τῶν πάντων σὲ ἐνδοκοσμικὲς διαστάσεις, ὁ Nietzsche «ἐκκοσμικεύει» τὴν ὁλότητα τοῦ εἶναι: τὴν ἀντικειμενικὴ, φυσικὴ πραγματικότητα, τὸν ἄνθρωπο, τὸ θεό. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ θεό, ποὺ ἡ μακριὰ ὄντο-θεολογικὴ παράδοση κατανόησε πάντα ὡς ὑπερκοσμικὴ ἀρχή, συντελεῖται ἐδῶ μιὰ περίεργη λογικο-ὄντο-λογικὴ ἀντιστροφή: ὁ θεὸς δὲν εἶναι πιά ὑποκείμενο, ἀλλὰ κατηγορούμενο, δηλ. χαρακτήρας καὶ ιδιότητα τοῦ κόσμου. Ὁ Karl Löwith, ὑπομνηματίζοντας τὶς ιδέες τοῦ Nietzsche, παρατηρεῖ στὴ συνάρτηση αὐτή: «Τὸ θεῖο ὡς κατηγορούμενο τῆς ὁλότητος καὶ πληρότητας τοῦ κόσμου, δὲν εἶναι ἓνας προσωπικὸς θεὸς πάνω καὶ ἐξω ἀπὸ τὸν κόσμος, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἓνα μοναδικό, ὑπερκοσμικοῦ χαρακτήρα ὁμοίωμα τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἀντίθετα, ὅπως κάθε ζωντανὸ ὄν, ἓνα κοσμικὸ ὄν, μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο καὶ χάρις στὸ ὁποῖο ἐκφράζεται ὁ κόσμος»³¹.

Ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἐκκοσμίκευση τοῦ θεοῦ εἶναι συνάμα θεοποίηση τοῦ κόσμου, γιατί οἱ θεῖες ιδιότητες ἀποδίδονται τώρα στὸν κόσμος. Ἡ θεμελιακὴ νιτσεϊκὴ ἔννοια τῆς «βούλησης γιὰ δύναμη» (*Wille zur Macht*) συνοψίζει τὸ διπλὸ αὐτὸ ἐγχείρημα τῆς ἐκκοσμίκευσης τοῦ θεοῦ καὶ τῆς θεοποίησης τοῦ κόσμου: «Αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι ἡ βούληση γιὰ δύναμη, καὶ τίποτε ἄλλο!»³². Μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ κόσμου ὡς «βούλησης γιὰ δύναμη», ὁ Nietzsche ἀναλαμβάνει τὸ τολμηρὸ ἔργο νὰ συνδιαλλάξει καὶ νὰ ἐπανενώσει τὶς δύο μορφές ὑπαρξῆς τοῦ πραγματικοῦ, τὸ εἶναι καὶ τὸ γίγνεσθαι, ποὺ ἡ προσωκρατικὴ σκέψη ἀνακάλυψε καὶ ἐπέβαλε ὡς ἔννοιες, ἔκτοτε ὅμως ὁλόκληρῃ ἡ δυτικὴ παράδοση διέκρινε ριζικὰ κι ἀντιπαράθεσε ὡς ἀσυμφιλίωτες ἀντιθέσεις: «Ἡ ὑψιστὴ βούληση γιὰ δύναμη εἶναι νὰ δοθεῖ στὸ γίγνεσθαι ὁ χαρακτήρας τοῦ εἶναι»³³. Κάτω ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ

von unserer Weltgemässheit zumeist so wenig wissen wie die Zugvögel, die sich auf ihrem Flug am Stand der Sonne orientieren. Wir können keinen Augenblick existieren ohne die Welt, aber diese kann auch ohne uns sein. Man kann sich auch keinen Zustand *vor* der Welt oder *nach* ihr vorstellen, sondern nur eine Zustandsänderung innerhalb einer schon immer bestehenden Welt, es sei denn, man postulierte ein absolut nichtiges Nichts, aus dem nichts hervorgehen kann und das auch noch ein Nichts an Welt sein würde» (*Sämtliche Schriften*, Bd. I, 460-461).

31. «Als ein Prädikat des ganzen und darum vollkommenen Kosmos ist das Göttliche kein persönlicher Gott über und ausser der Welt und der Mensch kein einzigartiges, weil gleichfalls überweltliches Ebenbild Gottes, sondern wie jedes lebendige Wesen ein Weltwesen, durch das die Welt zur Sprache kommt». (Ὁ.π. σσ. 461).

32. *Schlechta* III, 917.

33. «Dem Werden den Charakter des Seins *aufzuprägen* — das ist der *höchste Wille*

κατανοοῦνται καλύτερα οἱ δυὸ ἄλλες βασικὲς ιδέες τοῦ Nietzsche — ποὺ ὑποδηλώνουν, ἄλλωστε, μιὰ ἐπικίνδυνη τάση ἐπαναμυθοποίησης τοῦ κόσμου—: ἡ αἰώνια ἀνακύκλωση τοῦ ὁμοίου (ewige Wiederkehr des Gleichen) καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πεπρωμένου (amor fati). «Ὅτι ὅλα ξαναγυρνοῦν, εἶναι ἡ μέγιστη προσέγγιση τοῦ κόσμου τοῦ γίνεσθαι καὶ τοῦ κόσμου τοῦ εἶναι — ἀποκορύφωμα τῆς θέασης»³⁴. Ξαναβρίσκομε ἐδῶ, σὲ νιτσεικὴ ἀναδιατύπωση, τὶς ἀρχαῖες ἐνοράσεις τοῦ Ἡρακλείτου, ποὺ εἶχε ἐπικαλύψει ἡ πλατωνικο-χριστιανικὴ θεωρία τῶν δύο κόσμων³⁵.

* * *

Τὸ ἐγχείρημα ἐπανάκτησης τοῦ κόσμου εἶναι στὸ κέντρο τῆς νιτσεικῆς φιλοσοφίας, ἀποτελεῖ τὴ θεμελιακὴ τῆς ιδέα καὶ τὸν κύριο στόχο τῆς. Ἡ ἀρνητικὴ τοῦ ἔκφραση εἶναι ἡ διακήρυξη τοῦ θανάτου τοῦ θεοῦ καὶ ἡ προαγγελία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μηδενισμοῦ, ἡ θετικὴ τοῦ ἔκφραση ἡ ιδέα τῆς «βούλησης γιὰ δύναμη», ποὺ διαφοροποιεῖται κι ἀποκτᾷ συγκεκριμένη μορφή στὶς ἐννοιες τοῦ «ὑπερανθρώπου», τῆς «αἰώνιας ἀνακύκλωσης» καὶ τῆς «ἀγάπης τοῦ πεπρωμένου». Ἡ ἀρνητικὴ ὄψη τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ στρέφεται πρὸς τὸ παρελθόν· ἔχει σὰν θέμα τὴν παραδοσιακὴ κοσμοερμηνεία καὶ ἀποβλέπει στὴν ἀποδόμησίν της, στὴ χαϊντεγκεριανὴ σημασία τοῦ ὄρου (De-struktion)³⁶, δηλ. στὴν καταλυτικὴ τῆς ιδεαλιστικῆς ἀλλοτρίωσης ἀπομύθευση τῆς παράδοσης. Ἡ θετικὴ τοῦ ὄψη, ἀντίθετα, ἔχει σὰν στόχο τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ μέλλοντος στὴν πληρότητα τοῦ πραγματικοῦ δυναμικοῦ του, καὶ παρουσιάζεται ὡς οἰκοδόμησις τοῦ νέου κοσμοειδώλου: ἡ «βούλησις γιὰ δύναμη» τείνει στὴν ἐνεργοποίηση καὶ προαγωγή στὴν ὕπαρξιν τῶν

zur Macht» (In: *Schlechta* III, 895).

34. «Dass alles wiederkehrt, ist die extremste Annäherung einer Welt des Werdens an die des Seins - Gipfel der Betrachtung» (Ibid).

35. «Vielleicht, dass man einige Jahrhunderte später urteilen wird, dass alles deutsche Philosophieren darin seine eigentliche Würde habe, ein schrittweises Wiedergewinnen des antiken Bodens zu sein, und dass jeder Anspruch auf 'Originalität' kleinlich und lächerlich klinge im Verhältnis zu jenem höheren Anspruch der Deutschen, das Band, das zerrissen schien, neu gebunden zu haben, das Band mit den Griechen, dem bisher höchst gearteten Typus 'Mensch'. Wir nähern uns heute allen jenen grundsätzlichen Formen der Weltauslegung wieder, welche der griechische Geist in Anaximander, Heraklit, Parmenides, Empedokles, Demokrit und Anaxagoras erfunden hat, — wir werden von Tag zu Tag griechischer, zuerst, wie billig, in Begriffen und Wertschätzungen, gleichsam als gräzisierende Gespenster: aber dereinst hoffentlich auch mit unserem Leibe! Hierin liegt (und lag von jeher) meine Hoffnung für das deutsche Wesen!» (In: *Schlechta* III, 465).

36. Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, § 6, 19-27: «Die Aufgabe einer Destruktion der Geschichte der Ontologie».

δυνατοτήτων του κόσμου, τῶν ὁποίων ἡ ἀνώτερη καὶ εὐγενέστερη εἶναι ὁ «ὑπεράνθρωπος».

Μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ τῆς ἐπανάκτησης καὶ ἐπανακατάφας τοῦ κόσμου, ἡ ὀξυδέρκεια τοῦ Nietzsche συνέλαβε στὸ ἀληθινὸ του διαμέτρημα καὶ ἐρμήνευσε εὐστοχα τὸ φαινόμενο τῆς προϊούσας ἐκκοσμίκευσης (*Säkularisierungsprozess*)³⁷, ποὺ προκάλεσε ἡ ἀναπτυσσόμενη ἐπιστήμη καὶ τεχνικὴ τοῦ 19ου αἰώνα. Ἡ ἐκκοσμίκευση αὐτὴ εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἐπανερμηνεία τῆς ἱστορίας καί, σὲ στενὴ συνάρτηση μαζί της, τὴν ἀναδιατύπωση τοῦ προβλήματος τοῦ νοήματος τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς ἀνθρώπινης πραγματικότητας. Σύμφωνα μὲ τὴ νέα ἀντίληψη, ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὸ λογοκρατικὸ κοσμοεἶδωλο τῆς νεώτερης ἐπιστήμης, ἡ ἱστορία δὲν εἶναι πλέον ἓνα τυχαῖο, ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη βούληση «σύμβαμα», μοίρα καὶ πεπρωμένο, ἀλλὰ ἓνα ἠθελημένο προϊόν τῆς ἀνθρώπινης πράξης³⁸. Μέσα ἀπὸ τὴν «τιθάσσειση» αὐτὴ τῆς ἱστορίας ἐκφράζεται ὁ προμηθεϊσμός τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πρόβλημα τοῦ νοήματος, συντελέστηκε στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ ἐπαναστατικὴ ἀντιστροφή. Μετὰ τὴν ἀπαξίωση τοῦ ἐπέκεινα, ποὺ ἀποκάλυψε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ τὸν κόσμον στὴν ὁλότητά του ὡς φαινόμενα στερημένα σημασίας, οὐσιωδῶς ἀ-σήμαντα³⁹, τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν τίθεται πλέον ὡς ἀποκρυπτογράφηση ἑνὸς ἐκ τῶν προτέρων δοσμένου νοήματος,

37. Ὁ ὅρος «ἐκκοσμίκευση», ποὺ χρησιμοποιήθηκε ὡς τώρα μὲ τὴ σημασία τῆς ἐπανάκτησης καὶ κατάφας τῆς κοσμικότητας τοῦ κόσμου (*Verweltlichung*), ἀποδίδει ἐδῶ τὸν ὅρο *Säkularisierung* (λατ. *saecularisatio*, γαλ. *sécularisation*, ἀγγλ. *secularization*), ποὺ σημαίνει τὴ μεταμόρφωση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν σὲ «κοσμικὲς» ἀξίες. Πρόκειται γιὰ τὸ γενικότερο ἱστορικὸ φαινόμενο τοῦ θρησκευτικοῦ ἀποχρωματισμοῦ τῶν πολιτιστικῶν ἀξιῶν, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς νεώτερης κοινωνίας ἐν ἀπουσίᾳ τῆς θρησκείας, μὲ ἄλλα λόγια γιὰ τὴ χειραφέτηση τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς θρησκευτικὲς ἀξίες. Ἡ ἐξέλιξη αὐτὴ συντελεῖται κατὰ κύριο λόγο στὸν 19ο αἰώνα. Γιὰ τὴ σημασία τοῦ ὅρου καὶ τὸ πολιτιστικὸ φαινόμενο ποὺ χαρακτηρίζει πβ. Hermann Lübbe, *Säkularisierung. Geschichte eines ideenpolitischen Begriffs*. Verlag Karl Alber (Alber - Broschur Rechts- und Sozialwissenschaft), Freiburg/München 1975¹. Ἐλλείπει ἱκανοποιητικότερης λύσης, προσφεύγω κατ' ἀνάγκη στὴ χρῆση τοῦ ἰδίου ὅρου —ἐκκοσμίκευση— γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ἐννοιῶν *Verweltlichung* καὶ *Säkularisierung* ποὺ, παρὰ τὴν προφανή τους συγγένεια, ἔχουν ὥστόσο διαφορετικὸ περιεχόμενο.

38. «Dem Menschen die Zukunft des Menschen als seinen *Willen*, als abhängig von einem Menschenwillen zu lehren und grosse Wagnisse und Gesamt-Versuche von Zucht und Züchtung vorzubereiten, um damit jener schauerlichen Herrschaft des Unsinn und Zufalls, die bisher 'Geschichte' hiess, ein Ende zu machen» (*Jenseits von Gut und Böse*, § 203. In: *Schlechta* II, 661).

39. «Gegenüber der Welt im Grossen und Ganzen verliert aber die Frage nach dem Sinn im Sinn eines 'Wozu' oder Zweckes ihren Sinn, denn das immer gegenwärtige Ganze des von Natur aus Seienden, welches wir Welt nennen, kann nicht noch zu etwas anderem ausser ihm und in Zukunft da sein» (Karl Löwith, *Sämtliche Schriften*, Bd. I, 460).

δηλ. σὰν ἐρμηνεία καὶ προσοικείωση ἐνὸς προϋπάρχοντος νοήματος ποὺ νομοθέτησε μιὰ ὑπερβατικὴ ἀρχή, ἀλλ' ὡς σημασιοδότηση καὶ ἐπινόηση νοήματος, ἔργο καθαρὰ ἀνθρώπινο: τὸ νόημα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης εἶναι στὸ ἐξῆς δημιουργικὴ πράξη τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, κατ' ἐξοχὴν σημασιοδοτούσας ἀρχῆς⁴⁰.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Nietzsche πηγαίνει ὥς τις ἔσχατες συνέπειες τῆς ἀπομάγευσης τοῦ κόσμου (*Entzauberung der Welt*), ποὺ κατὰ τὸν Max Weber⁴¹ προκάλεσε ἡ δυτικὴ λογικότητα, ὑπονομεύοντας ἔτσι τὸ κοσμοεἶδωλο τῆς μεταφυσικο-θρησκευτικῆς παράδοσης. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ ἰδιαίτερη συμβολὴ τοῦ νιτσεϊκοῦ ἔργου στὴν αὐτοκατανόηση τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου.

NIETZSCHE UND DIE VERWELTLICHUNG DER WELT

Z u s a m m e n f a s s u n g

Unter *Verweltlichung der Welt* verstehe ich jenen geistig-weltanschaulichen Entwicklungsprozess, der die *Immanentisierung der Welt* hervorgebracht hat, d.h. die Wiederentdeckung und -bejahung ihrer innerweltlichen Wirklichkeit. Im ersten Teil des vorliegenden Aufsatzes wird versucht, den theoretischen Rahmen und den geschichtlichen Hintergrund dieser Problemstellung zu umreißen; der zweite Teil geht der Frage nach: welches war Nietzsches Beitrag zu diesem weltanschaulichen Ereignis?

Wir können in der Geistesgeschichte unseres Kulturkreises seit der Antike hinsichtlich der Weltauslegung drei Entwicklungsstufen untersecheiden:

1. Die ursprüngliche *Bejahung der Welt* in deren innerweltlicher Wirklichkeit, die von der ionischen Philosophie verkündet wurde.
2. Die sogenannte *Verdoppelung der Welt*, die die platonisch-christliche Weltauslegung darstellt und die letzten Endes auf eine *Weltverneinung* hinausläuft, und
3. Die *Wiederbejahung und -gewinnung der Weltlichkeit der Welt*, die seit der Renaissance eingesetzt und sich in der Moderne durchgesetzt hat, eine Entwicklung, die die *nachchristliche Ära* in die abendländische Kultur eingeführt hat.

40. Πβ. Helmut Gollwitzer, *Krummes Holz - aufrechter Gang. Die Frage nach dem Sinn des Lebens*. Chr. Kaiser Verlag, München 1982⁹, 162.

41. Max Weber, *Wissenschaft als Beruf*. Duncker und Humboldt, Berlin 1967⁵, 17, 36.

A. Das eigentliche Bestreben der *ionischen Kosmologie* bestand darin, die Gesamtheit des welthaft Seienden auf ein ursprüngliches innerweltliches Element zurückzuführen: die *ἀρχή* der Ionier war kein *ausser- oder überweltliches*, sondern ein *weltimmanentes* Prinzip.

B. Plato vollzieht die *Ent-zweiung*, oder besser gesagt, die *Verdoppelung der Welt*, indem er sie in eine sinnliche und eine übersinnliche aufspaltet; er wurde somit zum Initiator und Begründer der *Zwei-Welten-Theorie*, die seither das Wirklichkeitsverständnis tief geprägt hat. Das *Christentum* hat die platonische Weltauslegung übernommen und umgedeutet: an die Stelle des platonischen Seins wurde jetzt der *biblische Gott* gesetzt, d.h. der abstrakte Begriff wurde durch ein *personifiziertes Wesen* ersetzt, die platonische «Mythologie» durch eine religiöse verdrängt.

C. Mit der Renaissance fängt ein Entwicklungsprozess an, der zu einer langsamen Unterminierung der im Mittelalter unumschränkt herrschenden *Zwei-Welten-Theorie* führte. Dieser Prozess durchläuft den aufkommenden Rationalismus des 17., die Aufklärung des 18., den Szientismus und den militanten Atheismus des 19. Jahrhunderts. Nietzsche nimmt in dieser Entwicklung eine Sonderstellung ein.

Die Wiedergewinnung der Weltlichkeit der Welt steht im Mittelpunkt von Nietzsches Philosophie. Sie findet ihren *negativen Ausdruck* in der Verkündigung des Todes Gottes und der Wahrsagung des europäischen Nihilismus, ihren *positiven Ausdruck* im Begriff des «Willens zur Macht», der sich als «Übermensch», «ewige Wiederkehr» und «amor fati» entfaltet und konkretisiert. Der negative Teil weist auf die *Vergangenheit* hin; er hat die tradierte Weltauslegung zum Thema und versteht sich als deren *Destruktion*, d.h. als desillusionierende Entmythisierung der idealistischen Überlieferung. Der positive Teil zielt auf die Freilegung der *Zukunft* in ihrem vollen Wirklichkeitspotential ab und versteht sich als *Konstruktion* des neuen Weltbildes: der «Wille zur Macht» strebt nach Aktualisierung der Potentialitäten der Welt, deren höchste und edelste der «Übermensch» ist.

Mit seiner Welttheorie hat Nietzsches Scharfsinn den fortschreitenden *Säkularisierungsprozess*, den die aufkommende Wissenschaft und Technik des 19. Jahrhunderts mit sich brachte, treffend erfasst und gedeutet. Nietzsches Philosophie zieht die letzten Konsequenzen aus der *Entzauberung der Welt*, die nach Max Weber die abendländische Rationalität herbeigeführt und dadurch das Weltbild der metaphysisch-religiösen Tradition untergraben hat. Darin gründet ihre grosse Bedeutung für das Selbstverständnis des modernen Menschen.

Kreta

T. Bougas